

*Contribuții ale profesorului Mihai Pop
la dezvoltarea teoriei literare moderne*

Evocarea și mai ales perpetuarea memoriei profesorului Mihai Pop este o datorie de onoare pentru toți discipolii săi (și nu numai!), de aceea se cuvine cinstire și sprijin prezentei manifestări științifice.

Pentru a reliefa câteva dintre contribuțiile profesorului Mihai Pop, dinspre folcloristică în domeniul teoriei literare moderne, ni se pare potrivit a evoca mai întâi anii săi de formație pe care-i socotim semnificativi pentru direcțiile teoretice și practice ale operei sale.

Astfel, acești ani debutează sub semnul prețuirii faptului concret, viu, „*de teren*”, ceea ce se configurează din faptul că a însoțit în cercetări etnofolclorice în Maramureș pe Tache Papahagi, Piotr Bogatîriov și, mai sporadic, pe Roman Jakobson.

În al doilea rând, anii de formație ai profesorului Mihai Pop se consacră sub semnul îmbinării teoriei cu praxisul, ca membru în echipele Școlii sociologice de la București, în care lucrează pe teren cu teoreticieni și cercetători de marcă precum Constantin Brăiloiu, Anton Golopenția ș.a.

În al treilea rând, acești ani înseamnă și o înstăpânire teoretică și metodologică sub semnul structuralismului: al structuralismului școlii formale ruse, perpetuat de Cercul de la Praga și însușit sistematic în studiile de la Bratislava, dar și în pre-structuralismul folcloric și literar al prof. Dim. Caracostea, la catedra căruia este asistent.

Din păcate, anii războiului, precum și hiatusul în care ideologia comunistă va arunca pentru mult timp știința românească, întrerupând-o din drumul ei organic, vor face ca acumulările din anii de formație să nu fructifice corespunzător decât târziu, după ce și Profesorul, ca atâția alții, va fi plătit „vama” compromisurilor, salvându-se profesional ...

Revenind la anii de formație ai profesorului Mihai Pop, să consemnăm două constante ce rezultă din cele prezentate mai sus. E vorba, mai întâi, de importanța acordată faptului viu, concret, în limbă și literatură (școala formală), în folclor (Ov. Densusianu) și în cultura populară, în general (școala sociologică a lui Dim. Gusti). Este vorba, apoi, de paralelismul preocupărilor, teoretice și practice, în domeniul folclorului și acela al literaturii scrise (v. și teza de doctorat) – două domenii succesive, dar tot mai disociate în epoca modernă, pierzându-și tot mai mult „numitorul comun” (deși pe acesta îl accentua școala formală); aceste domenii funcționează, însă, ca două nivele ale culturii, văzute mai eficient prin prisma lingvisticii / a „gramaticii”, încât se poate năzui la o teorie comună, subiacentă, ca o „*langue*” antropologico-estetică.

În planul teoriei, însă, al teoriei literaturii, mai ales, prof. Mihai Pop, deși a avut contribuții cu totul remarcabile în dezbaterile de nivel intern sau de nivel internațional, nu a fost un teoretician propriu-zis sau, dacă a fost, totuși, a fost unul *sui generis*. În mod principial, deliberat, prof. Mihai Pop nu era încântat să aibă vocația și patosul teoriei – care duce la „uscăciunea” abstracției, la pierderea sevei praxis-ului. În acest sens, ne pare firesc să-l asociem modelului iterat de către B. Eichenbaum despre școala formală rusă:

„... Nu am avut un sistem sau doctrină de-a gata.

În munca noastră prețuim teoria ca ipoteză de lucru, prin care putem cunoaște faptele și înțelesul lor, le putem deprinde sistemul prin care devin material de studiu. De aceea ne ocupăm de definiții, de care sunt atât de avizi epigonii și nu construim teorii generale, pe care eclecticii le iubesc atât de mult.

Stabilim concret principii și le respectăm atâta timp cât sunt justificate de material. Dacă materialul cere să le amplificăm sau să le schimbăm, o facem. În acest fel ne simțim degajați de propriile noastre teorii, așa cum orice știință trebuie să fie liberă, fiindcă între teorie și convingere este o distanță.

Nu există științe imuabile, fiindcă știința nu trăiește din adevăruri eterne, ci din erori depășite ...” (*Ce este literatura ? Școala formală rusă*. Antologie și prefață de Mihai Pop ... București, Ed. Univers, 1983, p. VII).

Fără comentarii ! Fiecare dintre cei ce se revendică, mai mult sau mai puțin, de la „Școala Mihai Pop” (v. „Școala Mihai Pop”, volum dedicat Profesorului Mihai Pop la împlinirea vârstei de 90 de ani, antologie îngrijită de Gheorghe Deaconu și Ioan St. Lazăr. Râmnicu-Vâlcea, Ed. „Patrimoniu”, 1997) știu că Mentorul, care a promovat o știință sau, mai bine zis, o metodă atât de riguroasă precum structuralismul – cu „deschidere” în semiotică și semiologie, în poetică și antropologie – nu a fost, în ceea ce îl privea, adeptul unei formule teoretice stricte ori absolute, preferând să verifice conceptul sau construcția teoretică în practica interpretării de text și îmbogățind, de aici, instrumentarul teoretic prin angrenarea faptelor la nivele diferite de lectură dintre care nu lipseau perspectivele inter- și trans-disciplinare.

Ar fi de subliniat, în acest sens, că acest adevărat principiu al verificării textului teoretic în concretețea praxisului își are un paralelism (și argumente în plus) în teoria lingvistică a semnificației și în aceea literară a receptării, căci prof. Mihai Pop, trecând dincolo de dualitatea saussureană (a semnului lingvistic), subliniază: „Sistemul normelor generale (*langue*) nu se realizează decât prin manifestări individuale (*parole*) și prin atitudinea celui care percepe aceste manifestări” (prefață de M. Pop la vol. „Ce este literatura ...” 1983, p. XIII) – ceea ce se aplică perfect operei literare (orale sau scrise), în generarea și receptarea ei.

Așadar, contextul concret al realității – concept la care Profesorul ținea atât de mult – este cel care hotărăște viabilitatea unei teorii, ca și a oricărei opere literare. De aceea, este de subliniat încă o dată - așa cum, de altfel, M. Pop a făcut-o, în finalul prefeței sale la vol. „Ce este literatura ...” (1983) – „strădania formaliştilor de a nu se crampona de dogme, de a-și pune întrebări, de a cerceta și a-și da răspunsuri, de a revizui aceste răspunsuri când realitatea nu le verifică, de a pătrunde pe căi proprii în înțelesurile operelor literaturii.” (op. cit., p. XV)

Să recunoaștem că acest spirit continuu deschis la praxisul vieții l-a caracterizat totdeauna pe prof. M. Pop și caracterizează, deopotrivă, pe discipolii săi (din „Școala Mihai Pop”),

fiecare, datorită acestui spirit problematic și flexibil (deschis creativității), aflându-și căile cele mai proprii ale individualizării (personalității) în contactul direct cu actul sau textul cultural, fie, acesta, al folclorului și etnologiei, fie al literaturii scrise.

Într-o altă ordine de idei, trebuie să remarcăm faptul că prof. Mihai Pop, deși n-a avut ambiția (și iluzia) deșartă de a fi un teoretician (dedat abstracțiunilor dogmatice), a avut contribuții de prim nivel în domeniul aplicativ. Ar fi suficient să invocăm în sprijinul acestei afirmații, cursul de „*Folclor literar românesc*” (1976) semnat împreună cu dl. Pavel Ruxăndoiu și care constituie o aplicație de excepție a structuralismului în domeniul folcloristicii; Profesorul configurează folclorului literar sistemul (de-acum termenul de sistem devine „*pivotalul definiției folclorului*” – recunoaște Petru Ursache, în: „*Prolegomene la estetica folclorului*”. București, Ed. „Cartea Românească”, 1979, p. 10); noi apreciem că, deopotrivă cu sistemul, prof. M. Pop configurează și procesul creației folclorice, într-o formulă stringentă și oportună - în epocă -, exemplară pentru cercetătorii de la noi (și nu numai!).

Dar contribuțiile prof. M. Pop la constituirea unui sistem teoretic de interpretare a folclorului literar, în procesualitatea lui, nu pot fi cantonate doar la nivelul holistic al tratatului menționat (asupra căruia spațiul acestei comunicări nu ne permite să stăruim); ele sunt salutare și la nivelul analizei de detaliu, referitoare la genuri, specii, teme, motive și alte elemente constructive (prozodice etc.) prin care textul literar oral este asociabil cu acela al literaturii scrise.

Ne vom limita în continuare să exemplificăm câteva dintre acestea, pe care le considerăm chiar și repere demonstrative.

În primul rând, vom consemna, în raport de tema lucrării noastre, câteva din acele texte ale prof. M. Pop cu totul remarcabile pentru „*profunzimea de gând și claritatea metodei, nou-tatea demersului interpretării și forța de a transmite idei, de a stimula gândirea, de a orienta cercetarea în direcțiile cele mai fertile și cele mai adecvate necesităților momentului*” (cf. Nicolae Constantinescu și Al. Dobre, în vol. Mihai Pop: *Folclor românesc*, II. București, Ed. „Grai și suflet – Cultura națională”, 1998, pp. 344-345).

Mai întâi, dintre articolele și studiile „de direcție”, cu un caracter general:

Perspective în cercetarea poetică a folclorului (1966)

Folclorul în contemporaneitate (1971)

Problèmes généraux de l'ethnologie européenne (1973)

În al doilea rând, menționăm studii speciale care, aplicate la folclorul literar, vizează condiția operei literare orale, dar și a celei scrise:

Caracterul formalizat al creației orale (1967)

Metode noi în cercetarea structurii basmelor (1967)

La poétique du conte populaire (1970)

Modèles dans la structure sémantique des textes rituels roumains (1970)

La struttura della ballata rumena „Miorița” (1970)

La fait folklorique, acte de communication (1970)

Rolul educațional al limbajului culturii populare (1972)

Încercând, în continuare, într-un timp rezonabil, să ne apropiem de câteva exemple foarte concrete, interesând deopotrivă folclorul, ca și literatura scrisă, subliniem următoarele:

1. Perspectiva lingvistică modernă aplicată de către prof. Mihai Pop la folclor și la literatură se dovedește salutară, prin analiza atât a asemănărilor, cât și a deosebirilor dintre acestea. Reținem din studiul său *Caracterul formalizat al creațiilor orale*, o dichotomie capitală: „Deosebirea fundamentală dintre opera folclorică și cea literară stă ... în faptul că prima se situează pe poziția limbii, pe când cea de a doua pe poziția vorbirii”. Ca atare, paralel cu opțiunea lui Roman Jakobson către o „gramatică a poeziei”, prof. M. Pop aspiră către o „gramatică a literaturii”, scontând că un mare aport pentru aceasta îl are „caracterul formalizat”.

Acest „caracter formalizat”, prin care prof. M. Pop a finalizat teoria „oralității” (folclorului), va fi abordat până la amănunte prozodice, dar niciodată prof. M. Pop nu va scăpa din vedere subtextul, conținutul semantic / sau ideatic al formulei respective. Așa se face că unitatea formală minimală identificată în poezia narativă (și nu numai!) – motivemul / motیفemul – va fi definită și semantic: „motifemele cuprind o idee poetică ...”. Acest înțeles va fi adoptat și valorificat și de către prof. univ. Nicolae Constantinescu (discipol și succesor la catedra universitară) în cartea sa de referință despre „*Rima în poezia populară românească*” (București, Ed. „Minerva”, 1973, p. 92), precum și de către cercetătoarea italiană Maria Corti (cf. unui interviu acordat d-lui Marin Mincu – v. volumul acestuia „*Semiotica literară italiană*”. București, Ed. „Univers”, 1983, p. 41).

2. Structuralist deschis către abordări inter- și trans-disciplinare, prof. Mihai Pop nu va fi preocupat numai de sistemul intern al folclorului și al operei literare, ci și de procesualitatea acestuia, de diacronia structurii. În acest sens, un alt discipol, prof. univ. Silviu Angelescu, remarca, referitor la tratatul despre folclorul literar românesc, faptul că cei doi autori, M. Pop și P. Ruxăndoiu, identifică, pornind de la diacronia baladei, „*existența unor straturi / sau etape culturale în interiorul literaturii orale*”, acestea fiind, într-o ordine succesivă, marcate prin:

- „gândire și mentalitate mitică / sau magică
- gândire și mentalitate eroică
- gândire concretă și comportament realist” (v. M. Pop și P. Ruxăndoiu: *Folclorul literar românesc*. București, E.D.P., 1976, p. 287).

Căștișat de această perspectivă, prof. Silviu Angelescu, în studiul său despre „*Portretul literar*”, îi vine în sprijin, identificând convențiile portretistice corespunzătoare pentru fiecare stadiu, respectiv: portretul baladesc legat de fabulos, cel hiperbolic (cu elemente de fabulos, dar și de real) și, în sfârșit, portretul legat de senzațional (op. cit. București, Ed. „Univers”, 1985, p. 170).

Ne îngăduim să observăm că acele trei niveluri diacronice disociate de prof. M. Pop și P. Ruxăndoiu se conjugă cu cele trei moduri și etape creative de bază și succesive pe care N. Frye (în vol „*Anatomia criticii*”. București, Ed. „Univers”, 1972, pp. 38-40) le relevă și le exemplifică, de asemenea, cu tipul eroului (literar): etapa mitică, etapa mito-poetică și etapa mimetică, aceasta din urmă cu trei subetape. Cu această conjuncție – în fond, a folclorului cu literatura -, menționăm că noi înșine, în teza realizată sub conducerea prof. M. Pop, am „tratat” trei moduri și trei epoci de creație succesive: modul și epoca magico-mitică, modul și epoca mito-poetică, modul și epoca mimetică sau realist-poetică - moduri comune, în devenirea lor, atât folclorului, cât și literaturii, cu inerentele diferențieri specifice. (v. I. St.

Lazăr: *Recurența în procesul creației populare. O introducere în gramatica topos-urilor folclorice*. Rezumatul tezei de doctorat. București, Universitatea din București, 1988, 30 p. rotaprint).

3. Un ultim exemplu la care ne raportăm – în spațiul de față - este din domeniul naratologiei și anume este vorba despre perfecționarea pe care o face prof. M. Pop modelului structural al basmului, stabilit de către V. I. Propp. La această perfecționare se referă semio-
logul italian Cesare Segre (în vol. „Istorie – Cultură - Critică”. București, Ed. „Univers”, 1986, p. 161), considerând că prof. M. Pop, prin aplicarea impecabilă a metodei structurale la basmul „*Fata - soldat*”, a reușit să pună mult mai bine în evidență dichotomiile originare și să realizeze o organizare internă simetrică a structurii narative prin modelul:

I. Lipsă

II. Înșelăciune

III. Probă

IV. Violență

Lichidarea violenței

Lichidarea probei

Lichidarea înșelăciunii

Lichidarea lipsei

Nu vom comenta afirmația (justă și semnificativă) a semiologului italian decât observând că, prin contribuția prof. M. Pop, basmul românesc „*Fata-soldat*”, cu structura sa rafinată, intră în categoria basmelor reprezentative, în timp ce conexiunile sale cu cântecul epic așează punți inedite între eposul vechi în proză și cel în versuri. Pe de altă parte, exemplul analizei structurale a basmului „*Fata - soldat*” de către prof. M. Pop ne determină să reluăm, în finalul acestei pagini, principiul pragmatic enunțat de B. Eichenbaum și urmat neabătut de către Profesorul nostru în legătură cu contribuția praxisului, a cercetării concrete – de teren și de text – la rafinarea modelelor teoriei.

Ca într-o concluzie succintă evocăm și faptul că lectorul prefeței întocmite de M. Pop la ediția românească a lucrării lui Wolfgang Kayser „*Opera literară*” percepe relevanța remarcabilă a Profesorului nostru în domeniul teoriei literare, precum și sagacitatea cu care urmărirea să (se) reliefeze opera literară ca sistem (dar) și ca proces. Iar, dacă a studiat cu precădere nivelul *langue* al *literaturității* reprezentat de folclorul literar, a considerat aspectele cercetate ca având un caracter pre-estetic, în condiția în care prin estetic se înțelege intenționalitatea ideatică unită cu aceea procedurală. Prof. Mihai Pop nu a despărțit strict folclorul de literatură, le-a considerat corelative atât sincronice, cât și diacronice. Pornind de la metoda formală (rusă), aplicabilă deopotrivă celor două domenii, a năzuit nu doar spre „*o gramatică a creației orale*” (Dim. Caracostea), ci și spre cea „*axiomatică a literaturii*” pe care o viza G. Genette sau, mai degrabă, spre o „axiomatică” a literaturității.

Rezumat

Având drept motiv datoria de onoare pe care fiecare din discipolii Profesorului Mihai Pop o are în evocarea și perpetuarea figurii acestuia, autorul realizează o succintă prezentare a *cercetătorului* Mihai Pop, prin reliefarea activității acestuia în domeniul creației folclorice și a fenomenului literar, în general. Adept și bun cunoscător al structuralismului, Mihai Pop așeza studiul faptelor de folclor nu sub auspiciul doctrinelor și teoriei, ci sub „dominația” faptului viu, de teren.

Plecând de la enumerarea studiilor Profesorului în domeniul folclorului și al literaturii scrise, lucrarea ilustrează câteva din domeniile sub care Mihai Pop și-a desfășurat cercetarea: perspectiva lingvistică modernă aplicată, sistemul intern al folclorului, privit în diacronia sa, precum și interesul pentru naratiune și fenomenul povestitului.

Abstract

Motivated by the moral obligation of each of the Professor's disciples in evocating and developing his work, the author presents, in short, the figure of *the scholar* Mihai Pop, by evocating his activity in the domain of folklore and of literature, in general. Fine connoisseur and adept of structuralism, Mihai Pop questioned the folklore not only in terms of doctrines and theories, but under the dominance of the field-work.

Starting from Professor's studies in folklore and written literature, the paper draws attention to some of Pop's domains of interest and research: applied modern linguistics, the internal system of folklore (studied from a diachronic point of view), as well as his interest in narration and the phenomenon of story-telling.